

3. Солодовникова О. Стресс или психотравма : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://solodovnikova.org/content/stress-ili-psihotravma>.
4. Трубицына Л. Процесс травмы / Л. Трубицына. – М. : Смысл; ЧеРо, 2005. – 218 с.

Людмила Назаренко,

канд. пед. н., доцент,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради

ФОРМУВАННЯ У ЮНАЦТВА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЯК ЗДАТНОСТІ ПРОТИСТОЯТИ ЖИТТЄВИМ КРИЗАМ

У статті здійснено аналіз впливу ціннісно-сислової сфери особистості на рівень її життєстійкості в юнацькі роки, уточнено сутність і структуру поняття.

Liudmyla Nazarenko

DEVELOPMENT OF YOUTH VIABILITY AS AN ABILITY TO CONFRONT LIFE CRISIS

This paper analyzes the impact of the value-sense personality sphere on the level of resilience in adolescence, the essence and structure of its concepts.

Повага до прав людини у цивілізованому світі починається із поваги до прав дитини. Сьогодні з високою вірогідністю можна стверджувати, що ефективність розбудови громадянського суспільства в Україні визначається, насамперед, рівнем соціальної захищеності неповнолітніх. У контексті соціально-економічних і політичних перетворень у нашій державі, які тривають з огляду на євроінтеграційний курс розвитку, оновлюється підхід до забезпечення прав дітей. Його сутність полягає у взаємодії державних структур і суспільних інститутів щодо створення безпечних умов життя дитини, визнання її пріоритету на законодавчому і соціальному рівнях. Однак, тривалий характер негативних соціальних процесів і наростаючі явища економічної кризи призводять до розпаду звичних соціальних зв'язків, безлічі дрібних конфліктів усередині людини і при спілкуванні з іншими членами суспільства. Крах сталих ідеалів та авторитетів, переосмислення життєвих цілей спричиняє втрату звичного способу життя, відчуття власної гідності. Звідси – тривожна напруженість і розвиток кризи ідентичності особистості [2].

Як свідчить соціальна практика, більшість випускників шкіл залишаються незахищеними від мінливості реального світу та неминучого зіткнення з проблемою вибору. У пошуку життєвої мети молодь намагається досягнути цінності життя дорослих, порівняти їх з власним життєвим досвідом, набутим у підлітковий вік, уперше свідомо оцінити життєздатність юнацьких ідей. У час душевного неспокою, інколи зневіри, навіть розчарування, адаптуючись до реалій сучасного суспільства, молоді люди потрапляють у різні стресові ситуації. Як допомогти особистості осмислити власний задум життя, зміцнити віру у життєздатність, змотивувати потребу у подальшому самовдосконаленні – виклики сьогодення освітнього простору, що потребують підвищеної уваги з боку педагогічної науки та практики.

Окреслені питання розглядаються у працях Л. А. Александрової, І. Г. Єрмакова, О. Г. Злобіної, Т. О. Ларіної, А. А. Нестереві, Ж. М. Пустовіт та ін. У більшості з них життєстійкість представлена як соціально-психологічна компетентність, передумова виконання життєвих завдань. Ми, у свою чергу, вважаємо за потрібне акцентувати увагу на формуванні життєстійкості як здатності протистояти стресовим ситуаціям і на основі ціннісних ставлень вибудовувати безпечну траєкторію здійснення власних планів.

Метою статті є розгляд сутності та структури поняття, аналіз впливу ціннісно-сислової сфери на рівень життєстійкості людини в юнацькі роки.

Кожна мисляча людина стикається з ситуаціями, суб'єктивно пережитими нею, як важкими, що порушують звичний хід її життя. Як свідчить аналіз наукових досліджень, у психології ця проблема отримала своє обґрунтування у працях Н. В. Гришиної, Д. О. Муздибаєва, Т. Л. Крюкової, І. П. Шкуратової та інших учених. Т. М. Титаренко встановлено, що життєстійкість у процесі життя сприяє розгортанню особистісного адаптаційного потенціалу молоді, актуалізує її здатність трансформувати різні форми травматичного досвіду в позитивні життєві зміни [4].

Як відомо, поняття життєстійкості було запроваджено Сьюзен Кобейса і Сальваторе Мадді, які розробляли його на перетині екзистенціальної психології, психології стресу і психології поведінки. Життєстійкість (hardiness) являє собою систему переконань про себе, про світ, про відносини зі світом [5]. Це диспозиція, що включає в себе три порівняно автономні компоненти: залученість, контроль, прийняття ризику, виразність яких у цілому перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого опанування (hardy coping) стресами і сприйняття їх як менш значущих.

Залучення (commitment) визначається як переконаність у значущості того, що відбувається, у результаті – людина отримує задоволення від власної діяльності. На протипагу цьому, відсутність подібної переконаності породжує почуття відсторонення, відчуття себе «поза» життям. Контроль (control) являє собою переконаність у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що відбувається, нехай, навіть, цей вплив не абсолютний і успіх не гарантований. Протилежність цьому – відчуття власної безпорадності. Людина із сильно розвиненим компонентом контролю відчуває, що сама обирає свою діяльність, свій шлях.

Прийняття ризику (challenge) – переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє її розвитку за рахунок накопичення досвіду, неважливо, позитивного чи негативного [6]. Людина, яка розглядає життя як спосіб набуття досвіду, готова діяти за відсутності надійних гарантій успіху, на свій страх і ризик, вважаючи, що прагнення до простого комфорту і безпеки збіднює життя особистості.

С. Мадді підкреслює важливість формування всіх трьох компонентів для збереження здоров'я й оптимального рівня працездатності і активності в стресогенних умовах. Можна говорити як про індивідуальні розходження кожного із трьох компонентів у складі життєстійкості, так і про необхідність їх узгодженості між собою і із загальною (сумарною) мірою життєстійкості. Як правило, це виникає на фоні розбіжностей в усвідомленні людиною ціннісних установок. Тому, на наш погляд, важливим у процесі розвитку життєстійкості в юнацькому віці є формування ціннісних орієнтацій, ставлень і переконань. На це вказують і наукові дослідження Н. Є. Бондар, Є. С. Волкова, І. В. Дубровіної, О. І. Зотової та М. І. Бобньової, Л. І. Мороз, В. В. Павленко, В. В. Пічуріна та інших учених, у яких зазначається, що найважливішою характерною особливістю ранньої юності виступає орієнтація на успішне майбутнє.

З огляду на це, рушійною силою формування життєстійкості може виступати конкретна діяльність, виражена в особистих внутрішніх ставленнях особистості до об'єктивних умов буття. Усвідомлення власної життєвої перспективи є не лише центральним новоутворенням психічного і особистісного розвитку в юнацькому віці, але й потребує знання власних можливостей і потреб [3]. Саме юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи. Однак, у кожного другого юнака або дівчини існує конфлікт у ціннісній сфері стосовно об'єктивної оцінки реальної ситуації. Як наслідок, не зумівши досягти своїх життєвих планів або хоча б пристосуватися до реалій, окремі з них постійно перебувають у кризовому стані, що може призвести до втрати власне цінності життя.

Як бачимо, у юнацькі роки відбуваються глибокі зміни в системі життєвих цінностей, проходить злам уявлень, відмова від ілюзій, з'являються нові погляди, переконання, оцінки. Хоча, слід зауважити, що компоненти життєстійкості починають розвиватися ще у дитинстві; цей процес вирішальним чином залежить від стосунків батьків із дитиною. Надалі, у шкільні роки, акцент переноситься на сферу взаємовідносин підлітків не тільки з рідними людьми, але й з іншими дорослими та ровесниками. Зокрема, для розвитку компонента участі принципово важливими є прийняття, любов і схвалення з їхнього боку, а для розвитку компонента контролю – підтримка ініціативи дитини, її прагнення справлятися із все складнішими завданнями на межі своїх можливостей. Для розвитку прийняття ризику важливими є багатство вражень, мінливість і неоднорідність середовища [6].

Тому в контексті формування життєстійкості вагоме місце посідає проблема психологічного клімату, відносин, що складаються між учнями у шкільній спільноті та за її межами, налагодження психологічного контакту у взаємодії із вчителями й батьками. У цьому ракурсі актуальною, на наш погляд, є думка Л. І. Божович, яка зазначає, що «...формування особистості дитини визначається, перш за все, тим становищем, яке вона займає в системі людських стосунків і тим, в якому співвідношенні перебувають вимоги, поставлені до її життя дорослими, із її психологічними особливостями» [1, с. 301]. На думку П. В. Вербицької, «...емоційне співпереживання як механізм контакту викликається, насамперед, особистостями суб'єктів, що взаємодіють, значенням для них предмету взаємодії, ставленням суб'єктів до цього процесу» [2, с. 115]. Відтак, у процесі здійснення життєвих планів молодь зустрічається з певними труднощами, і її життєстійкість формується під суперечливим впливом різних факторів, серед яких найвагомішими є система освіти, діяльність громадських організацій, молодіжний колектив, референтна група, засоби масової інформації, родинне оточення, рівень правової освіти, а також сфера міжособистісного спілкування. І, тільки маючи стійку соціально-ціннісну позицію, молодь здатна протистояти власним страхам, що передують кризовим ситуаціям; адаптуватися до мінливих умов розвитку суспільства, соціалізуватися в ньому і, як наслідок, відчувати себе захищеною.

Отже, процес формування у молоді життєстійкості є складним, і залежить від багатьох чинників, як соціально-економічного, так і особистісного характеру. І саме стійкі ціннісні переконання слугують свого роду «імунітетом» до тяжких переживань і стресових ситуацій, від яких, на жаль, молодь не убезпечена. Саме життєстійкість впливає на оцінку життєвої ситуації, стимулює прийняття свідомого вибору, що, у свою чергу, позначається на поведінці, на здатності регулювати її відповідно до правових норм і суспільних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. Личность и ее формирование в детском возрасте : психологические исследования / Л. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Вербицька П. Громадянське виховання учнівської молоді : сучасні аспекти розвитку : [монографія] / П. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
3. Основи практичної психології : [підручник] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
4. Як будувати власне майбутнє : життєві завдання особистості : [наук. монографія] / [Т. Титаренко, О. Злобіна, Л. Лепіхова та ін. ; за наук. ред. Т. М. Титаренко] ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної і політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.
5. Maddi, Salvatore R., and Khoshaba, Deborah M. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – v63. – n2. – P. 265 – 274.
6. Maddi S. Developmental value of fear of death / S. Maddi // Journal of mind and behaviour. – 1980. – № 1. – P. 85 – 92.

Олена Остапчук,

канд. пед. н., ст. викладач,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА У СЕРЕДОВИЩІ ПІДЛІТКІВ

У статті визначено особливості соціалізації неповнолітніх та психологічні передумови підліткового віку, що зумовлюють необхідність тендерного виховання; обґрунтовано доцільність виховних зусиль в контексті протидії тендерному насильству серед підлітків.

Olena Ostapchuk

THE ANALYSIS OF FACTORS OF GENDER-BASED VIOLENCE AMONG TEENAGERS

The article examines the particularities of teenagers' socialization and psychological conditions of juvenile age which entail the necessity of gender education. It proves the necessity to make educational efforts to stop gender violence.

Актуальною на сьогодні є проблема гендерно-зумовленого насильства, що чиниться як у сім'ї, так і в інших суспільних інституціях. Дані дослідження, проведеного у чотирьох областях України (Вінницькій, Кіровоградській, Київській, Черкаській), свідчать про те, що найчастіше дівчата і хлопці підліткового віку зазнають насильства стосовно себе саме у школі або знають про такі випадки щодо своїх однолітків. Причому дівчата більше страждають від психологічного насильства (образи, прізвиська, бойкотування), хоча відсоток здійснюваного щодо них фізичного насилля (46%) теж є достатньо високим; хлопці частіше зазнають двох видів насильства – психологічного і фізичного [2, с. 10]. Відповіді респондентів також підтвердили існування сексуального насильства щодо дітей: 15,8% педагогів зауважили, що учні, з якими вони працюють, зазнають сексуальних домагань, 2% – наголосили, що діти зіштовхуються з цими діями у школі; у своїх відповідях підлітки теж вказали на цю ситуацію.

Враховуючи інтимність та прихованість цього явища, дослідники припускають, що реальна поширеність сексуального насильства значно вища і потребує превентивних заходів. Респонденти відзначили високий рівень проявів насильства, яке здійснюється групою дітей, що свідчить про становлення девіантних форм поведінки у групових об'єднаннях. Наведені дані також свідчать про несформовані механізми стримування фізичної агресії в учнів, про недостатню увагу до таких ситуацій з боку оточуючих, а також про потребу популяризації асертивної поведінки, способів мирного розв'язання конфліктних ситуацій, толерантного ставлення один до одного.

Російські вчені Г. Бреслав, Б. Хасан звертають увагу на особливу конфліктогенну ситуацію: у молодшому підлітковому віці: дівчата домінують фізично, інтелектуально й соціально, причому, з огляду на новий психосоматичний стан, вони пред'являють певні вимоги, в тому числі й до представників іншої статі. Проте в однолітків-хлопців ці вимоги не знаходять відповідного розуміння, що призводить до уникання спілкування з дівчатами. У дівчат молодшого підліткового віку спостерігається суперечливе подвійне ставлення до хлопців-ровесників: з одного боку – ігнорування, демонстративне відокремлення від них, з іншого – прагнення спільного навчання і взаємодії [1, с. 66]. З цими обставинами автори пов'язують виникнення значної кількості конфліктів шкільного життя (внутрішні, міжособистісні, в колективі, з дорослими та ін.), де спрацьовує компенсаторний механізм, який певною мірою спонукає хлопців до девіантних форм поведінки захисного та самостверджувального типу.